

Makâsîd Nazariyesine Üç Yeni Katkı

Ahmet YAMAN*

I. Mustafa b. Kerâmetullah Mahdûm, *Kavâidü'l-vesâil fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye: Dirâse usûliyye fi dav'i'l-makâsidi'ş-şerîa*, Riyad 1999, ISBN 9960-727-69-6

Medine-i Münevvere'deki el-Câmi'atü'l-İslamiyye'de hazırlanan bir doktora tezi olan eserin *birinci bölümü*, makâsîd-vesâil ayırımının incelikleri ile tevâbi' ve mütemmimât kavramlarının tahliline dair bir kavramsal çerçeve sunmaktadır (s. 23-67).

Önceki usûlcü ve fakihlerin vesâil ile ilgili yaklaşımları ve bu alanda yaptıkları çalışmaları sergilemekle başlayan *ikinci bölüm*, vesâilin makâsîdla olan ilişkisine, derecelerine, bilinme yollarına ve vesâilden sayılan hükümlerin birbirine tercih edilme usûllerine ilişkin ayrıntılı bilgiler vermektedir. Yazar burada, vesâilin teâruz etmesi halinde takınılacak metodik tavrın ne olması gerektiğine özel bir önem atfetmektedir (s. 69-166).

Çalışmanın *üçüncü bölümü* değişik açılardan vesâilin sınıflandırılmasına ayrılmıştır. Bu cümleden olarak vesâil; kanun koyucunun bizzat nassının itibar edip etmemesi, teklîfi hükümlerle olan irtibatı, ittifak veya ihtilafa konu olması, ibadet veya âdâta dair olmaları ve kendilerine duyulan ihtiyaç bakımından değişik tasniflemelere tabi tutulmuştur. (s. 167-186)

Vesâilin hükümlerine ayrılan *dördüncü bölüm*, hukuk düzenlerinin vesâil alanında niçin farklı tavırlar aldığını, dolayısıyla bu alandaki ihtilafın sebeplerini sorgulamakta; fikhın vesâil algısı ve onu beyan yollarını açıklamaktadır. Makâsîd hükümleriyle vesâil hükümlerinin uyumu, tevâbi'in devreye girmesi veya çıkması ile vesile-niyet ilişkisi, yine bu bölümde (s. 187-360) ele alınan ana konular arasında bulunmaktadır.

Çalışmanın, vesâil ile ilgili metodolojik araçları ve fikh kaidelerini yakın plana alan son bölümü, bu çerçevede, vacibin tamamlanması, sedd-i zerîa,

istislah, ihtiyat, hiyel, bid'at ve sebep gibi konuların vesâil ile olan irtibatını kurmaktadır.

II. Abdurrahman b. Muammer es-Senûsî, *İ'tibâru'l-meâlât ve murâ'âtü netâici't-tasarrufât: Dirâse mukârane fi usûli'l-fikh ve makâsidi'ş-şerîa*, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm/Riyad 2003

Makâsîd merkezli ictihadın önemli araçlarından biri olan *sonuçları dikkate alma* ilkesini inceleyen eserin ilk bölümü, i'tibâru'l-meâl kavramının çerçevesini (s. 15-25); kat'îlik-zannîlik açısından tahakkuk derecesini (s. 25-33); reel, sosyal, gâî ve ahlakî açılardan meâlâtın ilkelerini ve objektif gerekçelerini (s. 49-63); kötü niyet, hakkın kötüye kullanımı, fiilin hikmetli bir amaç taşımaması veya başlangıçtaki amacın meşruiyetini kaybetmesi gibi sebeplerle meşru sonuçların doğmaması konularını (s. 63-100) ele almaktadır.

Sonuçları hesaba katmanın İslam hukukundaki yerini inceleyen ikinci bölüm (s. 119-239), konunun Kur'an'daki ipuçlarını, sünnetteki örneklerini ve sahabe tatbikatındaki yansımalarını (s. 123-169) özetledikten sonra teorik temellerini ele almakta; bu bağlamda makâsîd nazariyesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Makâsîdın kendileri aracılığıyla gün yüzüne çıkma alanı bulunduğu üç kavram olan ta'lîl, adalet ve maslahat burada (s. 172-192) yakın plana alınmaktadır. İkinci bölümün bir diğer ana başlığı, i'tibâru'l-meâl ilkesine hayat veren temellere ilişkindir. Bu çerçevede bâis nazariyesi, zarar giderilir ilkesi, el-iktidâü'l-mukaddemî, yani tamamlayanın da aslın hükmünü alması ve sebebin de sonuç gibi değerlendirilmesi ya da şart-meşrût beraberliği kuralı tahlil edilmektedir.

Çalışmanın son bölümü mezkur ilkenin temellendirilmesi ve detaylandırılmasına ayrılmıştır. Sedd-i zerîa, hiyel, istihsan ve murâ'âtü'l-hılâf gibi metodik unsurlar, sonuçları dikkate alma ictihadının yöntemleri olarak sunulmuş; bunun yanında, vuku ihtimalinin rüchaniyeti, makâsîd-ı şerîaya uygunluk ve beklenen durumun munzabıt olması gibi hususlar bu ictihat türünün ilkeleri olarak belirlenmiştir.

Sonunda hayli kapsamlı ayet, hadis, eser, a'lâm, ıstılah, kaide, mesele, şiiir ve yer indeksine sahip olan çalışma, bu yönüyle, kendisinden edilecek istifadeyi de artırmaktadır.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

III. Müslim b. Muhammed b. Mâcid Dûserî, *Umûmü'l-belvâ: Dirâse nazariyye tatbikiyye*, Riyad 2000, ISBN 9960-01-119-4

Riyad Şeriat Fakültesi'nde hazırlanmış aynı isimli bir yüksek lisans tezi-ne dayalı olan eser, bu önemli kavramı değişik açılımlarla dört bölümde incelemektedir.

Umûmü'l-belvâ'nın mahiyet ve sebeplerini ele aldığı ilk bölümde yazar, klasik kaynaklarda konunun yeterince tahlil edilmediğini, dolayısıyla etraflı tanımlarının yapılmadığını söylemektedir (s. 41-42). Eski usûlcülerin “haberu'l-vâhid fîmâ te'ummu bihi'l-belvâ” konusundayken kavramı kısmen ele aldıklarını; fakihlerin ise “necasetin ne kadarından sakınılabılır; dolayısıyla ne kadarı bağışlanabilir” meselesini incelerken kurala uygulama boyutu kattıklarını ifadeden sonra yazar, umûmü'l-belvâ kavramı için şöyle bir tanım yapmaktadır: “Teklife konu olan hadisenin, mükelleflerin kaçınamayacakları ve müstağni kalamayacakları ölçüde veya ancak hafifletmeyi gerektirecek ilave bir meşakkatle kaçınabilecekleri ölçüde genelleşmesidir ki, muhatapların tümü veya çoğu, sıkça başa geldiği için o konuda hükmün ne olduğunu merak edip dururlar.” (s.61)

Bu bölümün ikinci ana başlığı, umûmü'l-belvâ'nın genel sebeplerine değinmektedir. Olayın sürekliliği, yaygınlığı, kendisinden kaçınılma güçlüğü, kolaylığı ve basitliği ile zaruret (s.65-137) bu genel sebeplerin başlıcalarıdır. Bunun yanında, gerek mükellef, gerek dış şartlar ve gerekse fiille ilgili bazı özel sebepler de vardır: Yaşlılık ile hastalık birincisine; yağmur, kar, çamur ikincisine; kendisine duyulan ihtiyaç da sonuncusuna örnek olarak verilebilir (s. 139-173).

Umûmü'l-belvâ'nın sünnet, icma, kıyas, istihsan ve sedd-i zerâi gibi fıkıh usûlü konularıyla ilgisini kuran ikinci bölümü (s. 175-320), “meşakkat teysîri celbeder”, “zarar ve mukabele bizzarar yoktur”, “âdet muhakkemdir” gibi fıkıh kaideleriyle ilişkilendiren üçüncü bölüm (s. 321-416) takip etmektedir.

Çalışmanın son bölümü, bu kavram-ilkenin bazı yeni olaylar üzerindeki uygulamasına ayrılmıştır (s. 417-511). Bu cümleden olarak namaz vakitlerini tayin için takvimin kullanılması, bayanların oruç ve hac ibadetlerini ifa ederken, âdet kanamalarını erteleyecek ilaç kullanmaları, mahrem olmayan kadın hizmetçilerin sürekli istihdamı, selem yoluyla otomobil satımı, mo-

dern iletişim araçlarıyla akit yapma, yapay dölleme, kürtaj, organ nakli, imza ve mühür karinesiyle hüküm verme vs. gibi konular incelenmekte ve bir sonuca varılmaktadır.

İslam Ahlâk Teorileri,
Macid Fahri, (Çev. M. İskenderoğlu, A. Arkan),
Litera Yayıncılık, İstanbul 2004, 330 s.,
ISBN 975-6329-01-7

İbrahim ÇAPAK*

İslam ahlâkı ile ilgili Türkçe yazılan veya Türkçe'ye kazandırılan bazı eserler olmakla beraber bunların yeterli olduğu söylemez. Yeni bir takım çalışmaların yapılması veya başka dillerde yapılan önemli çalışmaların Türkçe'ye aktarılması hem literatürün genişlemesine hem de alanın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda Muammer İskenderoğlu ve Atilla Arkan tarafından Türkçe'ye kazandırılan Macid Fahri'nin *İslam Ahlâk Teorileri* adlı çalışmasının büyük bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz. İlgili olan herkesin istifade edeceğine inandığımız, Macid Fahri'nin bu eserini kısaca tanıtmak istiyoruz. Yazar, söz konusu çalışmasına Kur'an ve hadislerin İslam ahlâk prensiplerinin temel esaslarını içerdiği, fakat tam anlamıyla bir ahlâk teorisi sunmadığı önermesi ile başlamakta; iddiasını desteklemek için de temelde dini ve felsefi ahlâk üzerinde durarak, bu alanda uzmanlaşmış bilginlerin görüşlerini değerlendirmektedir.

Eser giriş, dört bölüm ve dört ekten oluşmaktadır.

Eserin girişinde ahlâk teorilerinin ahlâkî olarak övgü ve yergiye değer olduğu iddiasını temellendiren prensiplerin aklî bir sunumu yapılmakta; ahlâkî inceleme için ahlâkî kavramların tanımına, ahlâkî hükümlerin değerine, ayrıca da doğru ve yanlış fiil ayırımına vurgu yapılması gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Eserde, Müslüman'ın ahlâkî, dini ve sosyal hayatının merkezinde yer alan Kur'an'ın,-her ne kadar İslami prensiplerin tümünü içeriyorsa da - tam anlamıyla bir ahlâk teorisi sunmadığı ifade edilmekte ve Kur'anî ahlâk

teorisinin ortaya çıkarılmasının İslam ahlâk araştırmacılarının görevi olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca eserde müfessir ve fakihlerin geleneksel, gramatik, edebi ve linguistik kullanımlara dayanarak Kur'an metnine en yakın ve en sadık yorumu ortaya koydukları zikredilerek, diğer yazarlar için aynı şeyin söylenemeyeceği ifade edilmektedir. Yine eserde başlangıç noktalarını Kur'an metninden almalarına rağmen kelimelerin, metnin anlamını bulmada farklı derecelerde de olsa Yunan mantığı, Hristiyan teolojisi ve fitri aklın tabii ışığı gibi metin dışı delillere de ihtiyaç duydukları belirtilmekte; Farabi (öl. 950), İbn Rüşd (öl. 1198) ve Razi (öl. 925) gibi filozofların ise Kur'an'ın bağlayıcılığını ihmal etmeyip bilinçli olarak reddetmeseler de, kendileri için temelde bağlayıcı olan şeyin Yunan felsefesinden miras aldıkları felsefi deliller olduğu zikredilmektedir. Filozoflar, ahlâk tartışmalarını bazen Kur'anî alıntılarla süsleseler de, onların tartışmalarının sonucunu, temelde dedüktif (tümdengelimli) akıl yürütmenin verileri belirler. Yani kelimeler ve özellikle de fakihler için hakikatin nihai belirleyicisi kutsal metin iken, filozoflar için bu belirleyici olan şey akıldır.

Eserde ahlâk teorileri dört ana bölüm halinde ele alınmaktadır:

Birinci bölümde, Kur'an ve hadislerden ortaya çıkan "nassi ahlâk"ın ne olduğu incelenmektedir. Yazar, "Nassi ahlâk" terimini açıklamak amacıyla, mümkün olduğu kadar kendisini naslarda kullanılan terimlerin delalet ettiği anlamlarla sınırlandırarak, İslami hakikatin iki temel kaynağı olan Kur'an ve hadislerdeki temel ahlâkî kavramları analitik olarak incelemeye çalıştığını ifade etmektedir. Ona göre tefsirci, hadisçi ve fıkıhçılar Kur'an ve hadislerin ahlâkî prensiplerini izah edip temellendirmeye teşebbüs ettikleri oranda ahlâkî alana dalmış ve "nassi ahlâkın" ne olduğunu ortaya koymuş olurlar. Ayrıca yazar, bu bölümde "Kur'anî ahlâk prensipleri" ifadesinin çok muğlak ve analizinin zor olduğunu zikrederek, bir takım değerlendirmeler yapmaktadır. Yine bu bölümde ilahi adaletle ilgili farklı yorumlara da dikkat çekmektedir.

İkinci bölüm'de, nihai olarak Kur'an ve hadislere dayanmakla beraber ağırlıklı olarak akli metod ve kategorilere dayanan kelimeli ahlâk teorileri incelenmekte; özellikle 8. ve 10. asırlarda akılcı İslam ahlâk sistemini oluşturan Mu'tezile ve Eş'ariliğin etkinliğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca bu bölümde ahlâkî akılcılık ve ahlâkî iradecilik anlayışları tahlil edilmektedir.

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dr.

Üçüncü bölümde, Eflatun ve Aristoteles'in ahlâk eserlerinden kaynaklanan felsefi teoriler ele alınmaktadır. Arapça kaynaklarda Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'i üzerine oniki bölümlük şerh yazmasıyla bilinen Tyre'li Porfiriyus (öl. 304) bu süreçte en önemli şahsiyetlerden biridir. Bu bölümde, Felsefi Ahlâk'ın Yunanca Kaynakları, Sokratesçi ve Stoacı Başlangıçlar, Aristocu ve Yeni Eflatuncu Eğilimler, Yeni Pisagorcucu ve Faydacı Öğeler başlıklarına yer verilmekte ve ayrıca Yahya b. Adî (öl. 974), Ahmed b. Muhammed b. Miskevayh (öl. 1030), Nasıruddin Tusi (öl. 1274), Celaleddin Devvani (öl. 1501) gibi filozofların ahlâk hakkındaki görüşleri yer almaktadır.

Dördüncü Bölümde ise, Kur'an'da insan ve onun alemdeki yeri düşüncesine dayanan "dini ahlâk" incelenmektedir. Yazara göre dini teoriler nassi olarak isimlendirilen teorilerden farklıdır. Çünkü dini teori önderleri, Yunan felsefesi ve İslam kelamının etkisi altında kalmışlar, bunun sonucunda 9. asırda Şam, Bağdat ve Yakın Doğu'nun diğer öğretim merkezlerinde, Yunan felsefesi ve Hıristiyan teolojisiyle karşılaşma ve çatışma sonucunda ortaya çıkmış diyalektik akıma ayak uydurma kaygısı taşımışlardır. Dini ahlâkın temel unsurları; Kur'anî dünya görüşü, kalamî kavramlar, felsefî kategoriler ve bazı durumlarda tasavvufur. Bu nedenle yazar dini ahlâk sistemini hem en karmaşık, hem de en tipik İslami sistem olarak nitelendirmektedir. Bu bölümde ayrıca Dini Ahlâk ve Zühd İdeali başlığı ile Ebu'l-Hasan el-Maverdi (öl. 1058), İbn Hazm (öl. 1064), Ragıb el-İsfahani (1108) Fahreddin Razi (öl. 1209) ve Gazzali (öl. 1111)'nin ahlâk sistemlerine yer verilmektedir. Yazara göre anlayışı felsefi, kalamî ve sufi ahlâkının karışımı olan Gazali (öl. 1111), dini olarak isimlendirilen ahlâk türünün en iyi temsilcisidir.

Eserde söz konusu dört bölüm incelendikten sonra dört de ek'e yer verilmektedir.

Ek I, "İslam Felsefesinde Düşünsel İdeal: Aristo ve İbn Sina", ek II ise "İbn Sina'nın Risale fi'n-Nefs adlı risalesinden İttisale Dair Bir Alıntı" başlıklarını taşımaktadır. Bu iki ekte Aristoteles ve İbn Sina tarafından tartışılan iki rakip "felsefi" ideal sunulmaktadır. Yazarın birinci ekteki hedefi, bir yandan Aristoteles'in ahlâkî entellektüelizmini ve onun oluşturduğu bazı problemleri, diğer yandan da İbn Sina'nın temsil ettiği Arap Meşşai filozofların bu problemleri çözmedeki tarzını vurgulamaktır.

Ek III, İbn Sina'nın *Kitabu'n-necat ve Kitabu's-Şifa* (ilahiyat) adlı eserlerinde yer alan "İnayet ve Kötülüğün İlahi Takdire Nasıl Girdiğine Dair" bölümünün tercümesi sunulurken, ek-IV ise Gazzali'nin yazdığı ve Sufi ahlâkın gelişiminin zirve noktasını gösteren *Mizanü'l-amel*'den önemli bir parçanın tercümesi yer almaktadır.

Sonuç olarak, eser ahlâk teorileri ile ilgili birbirlerinden oldukça farklı yorumlara yer vermektedir. Bu bakımdan bu eserin ülkemizde yapılan ahlâkla ilgi çalışmalarının yanında önemli bir açığı dolduracağı kanaatindeyiz. Macid Fahri'nin felsefe ve ahlak alandaki uzmanlığı ve birer felsefe uzmanı olan mütercimlerin çok sade ve anlaşılır tercümelemleri, eserin önemini bir kat daha artırmaktadır. Bu eser gerek dini gerekse felsefi ahlâkla ilgilenenlerin istifade edebileceği çok önemli bir kaynaktır.

Şerhu Hâfızuddîn en-Neseî
li-Kitâbi'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb
li-Muhammed b. Muhammed b. Omer el-Ahsîketî
 (Nşr. Salim Öğüt)

H. Mehmet GÜNAY*

Bu eser, İslamî ilimlere vukufu olanlarca çok yakından tanınan Hanefî fakihî Ebu'l-Berakât Hafızuddîn en-Neseî'nin (ö. 710 h.), yine bir Hanefî alimi olan Ahsîketî'ye (ö. 644 h.) ait *el-Müntehab fî usûli'l-Mezheb* adlı fıkıh usulü eseri üzerine yazdığı bir şerhtir. Eserin bu haliyle tenkitli neşri Salim Öğüt tarafından Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Takdim edildiğinden bir hayli sonra basıldığı anlaşılan bu kıymetli eser için bir baskı yeri ve tarihi belirtilmemiştir¹.

Müellifi Ahsîketî'nin lakabı Hısamuddîn olduğu için şerhi yapılan metnin daha çok *el-Müntehabu'l-Hısâmî* adıyla tanındığı ve ilim çevrelerinde muteber bir muhtasar olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Üzerinde, nâşir tarafından tespit edilen sekiz ayrı şerhin yazılması da onun değeri hakkında açık bir fikir vermektedir. Neseî'nin tenkitli neşri yapılan bu eseri de anılan şerhlerden birisidir.

Bu önemli eserin, gömülü olduğu kütüphane mahzenlerinden günyüzüne çıkması ve ilim ehlinin istifadesine arzedilmesi elbette heyecan verici bir ilmi gelişmedir. Bu çalışmanın Türkiyeli bir meslektaşımız tarafından gerçekleştirilmesi ise bizim için ayrı bir övünç kaynağı olmuştur.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ Nâşir tahkike esas aldığı dört farklı el yazması nüshanın ferağ kaydıyla ilgili bilgi verirken, dördüncü nüshanın ferağ tarihini okuyamadığını, yaklaşık bir yazılış tarihi tespit etmek için müstensihin hayatını araştırdığını, ama bununla ilgili de bir bilgiye ulaşamadığını kaydetmektedir (Bkz. s. 901). Biz de onun sünnetine uyarak kitabın baskı yeri ve tarihi ile ilgili bir araştırma yaptık ve nâşire ulaşan sahih/sanal bir senetle eserin 2003'de İstanbul'da yayımlandığını öğrendik.

Yaklaşık 1000 sayfalık tek cilt halinde basılan eser esas itibarıyla iki kısımdan oluşmaktadır. İlk yüz sayfayı teşkil eden ve “dirâse (araştırma) başlığını taşıyan birinci kısımda, nâşir Salim Öğüt'ün söz konusu eserler ve müelliflerle ilgili araştırmalarını havî özel çalışması yer almaktadır. İkinci kısımda ise Neseî'ye ait eserin tahkikli metni sunulmaktadır. Kitabın şerh kısmının muhteva tahlili müstakil bir çalışmayı gerektirecek boyutta olduğu için, bu konu tanıtım amaçlı bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Burada daha ziyade nâşirin ilgili eserler üzerindeki tetkikatını içeren “dirâse” bölümüyle ilgili kısa bilgi verilecek ve dikkat çeken bazı noktalara işaret edilecektir.

Bu kısımda nâşir, önce kısa olarak şerhe konu olan *el-Müntehab* ve müellifini tanıtmakta ve *el-Müntehab* üzerine yazılan diğer şerhlerden bahsetmektedir. Bundan sonra da şârih Neseî'nin hayatı ve ilmî kişiliğini nispeten geniş bir şekilde ele almaktadır. Konunun girişinde şârihin yaşadığı dönemin siyasî ve ilmî atmosferi hakkında bilgi vermekte ve aynı dönemde yaşamış İslam alimlerinden önde gelenlerine de ismen işaret etmektedir. Bu bölümde ayrıca Öğüt, tahkiki yapılan “Şerh”le ilgili, kitabın ismi, Neseî'ye nisbeti, muhtevası, önemi, telif sebebi, üslubu, kaynakları gibi başlıklar altında tanıtıcı bilgiler sunmakta, ayrıca kitabın müsbet ve menfi yönlerine kısaca temas etmektedir.

Ele alınan konulardan bir kısmının oldukça doyurucu bilgiler ihtiva etmesine karşılık bazı kısımlarının beklenen düzeyde olmaması “dirâse bölümünün ilk dikkat çeken yönlerinden birisini oluşturmaktadır. Örneğin araştırma sahibinin, Neseî döneminin siyasî ve ilmî atmosferini tasvir çerçevesinde, çoğunluğunu ikinci el kaynaklara dayanarak verdiği bilgiler bu nitelikteki bir çalışma için nispeten genel ve yüzeysel kalmaktadır. Bizce, şârihin yaşadığı dönemde genel olarak tüm İslam dünyasının siyasî panoramasını sunmak yerine veya buna ilaveten özellikle şârihin yaşadığı bölgenin siyasî ve ilmî konjonktürü merkeze alınıp bu konjonktürün şârihin ilmî kişiliği üzerindeki doğrudan etkileri üzerinde durulseydi çalışma daha doyurucu bir nitelik kazanabilirdi.

Öte yandan yazar, şârihin yaşadığı dönemin ilmi durumunu ele alırken, ilk defa M. Hudarî Bey tarafından benimsenen ve ondan sonra fıkıh tarihi alanında yazan birçok müellif tarafından tekrarlanan meşhur fıkıh tarihi tasnifini esas almaktadır. Buna göre, Neseî'nin yaşadığı dönem fıkıh tari-

hinde münazara ve cedelin ortaya çıktığı ve mezhep taassubunun giderek yaygınlaştığı “taklid devri”ne tekabül etmektedir. Ancak son dönemde fıkıh tarihi ve müesseseleri üzerine yapılan nitelikli araştırmalar, fıkıh tarihinin tasnifi, fikhî faaliyetlerin geçirdiği değişimler ve bu faaliyetler ekseninde teşekkül eden müesseseler hakkındaki bu genelleyici anlayış ve ifadelerin muğlaklıklar ile dolu olduğunu ve özellikle mezhep kavramının bu muğlaklığın en yoğun bulunduğu kavramlar arasında yer aldığını göstermektedir.²

Nâşirin, Neseî döneminde yaşayan diğer ünlü İslam alimlerini zikretmesi çok yerinde olmuştur. Fakat bir önceki mülahazamızın devamı olarak, söz konusu ulema ile Neseî arasındaki ilişkiler araştırılıp, mümkünse bunların Neseî'nin ilmi kişiliği üzerindeki yansımaları tespit edilseydi eserin değeri bir kat daha artardı diye düşünüyoruz.

Neseî'nin ilmi seviyesi başlığı altında getirilen birkaç alıntı da oldukça yetersiz kaldığı gibi, nâşirin Neseî'nin ilmi seviyesini belirlemede temel aldığı İbn Kemal Paşa'nın ünlü fakihler tasnifinin de ne kadar tartışmaya açık olduğu bilinmektedir³.

“Dirâse” kısmında, tahkiki yapılan şerhin bir muhteva tahlilinin yapılması da böyle bir çalışmada mutlaka yer alması beklenen önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Kitabın tenkidine ayrılan bölüm ne yazık ki bu ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Burada eserde ele alınan tartışmalı bazı konular hem Neseî'nin diğer usul eserleri hem de temel Hanefî usulleri ile karşılaştırmalı olarak incelenebilirdi. Çünkü nâşirin de haklı olarak vurguladığı üzere Neseî Hanefî fıkıh geleneğinde merkezi öneme sahip bir kişilik olup bu şerhten başka fıkıh usulü alanında *Menâr* ve onun üzerine yazdığı *Keşfü'l-esrâr* gibi başka eserleri de bulunmaktadır. Bu eserler arasında konu ve metot açısından yapılacak karşılaştırmalı bir tetkik, hem müellif ile tevarüs ettiği usul geleneği arasındaki, hem de ken-

disine ait diğer usul eserleri arasındaki tarihi ve teorik bağın tespiti gibi akademik anlamda çok verimli sonuçların elde edilmesine vesile olabilirdi.

Sözgelimi “örf meselesi” bu bağlamda bir tahlil için tipik bir örnek teşkil edebilir. Zira son dönemlerde bu konuda yapılan araştırmalar örf ve adet kelimelerinin mezheplerin teşekkülü dönemlerinden itibaren kullanılmalara karşılık bu kelimelerin bir kavram olarak bilinen ilk tarifinin Neseî'ye ait olduğu tespitini yapmaktadırlar. Fakat ilginç olanı, Neseî'nin bu tanımı kendisine ait birden fazla usul eserinde değil, Ebu Hafs Ömer en-Neseî'nin (ö. 537 h.) bir hilâf kitabı olan *Manzûme*'si üzerine yazdığı *el-Mustasfa* adlı fûrû fıkıh eserinde yapmasıdır. Bu durum bazı araştırmacılar tarafından İslam hukukunda usul ve fûru arasında ortaya çıkan bir ikilik olarak yorumlanmakta⁴, örfün, istihsan ve istishab gibi talî kaynakların kaynaklar hiyerarşisinde elde ettiği konumu hiçbir zaman elde edemediği⁵, örfün kullanımının hukukî uygulamada giderek artmasına rağmen onun hukuk usulünde formel bir yere asla sahip olamadığı⁶ yolunda değerlendirmeler yapılmaktadır. Gerçekten de Neseî'nin tanıtımını yaptığımız bu şerhinde araştırdığımız kadarıyla örf ve adet hiç gündeme getirilmemektedir. Hatta istihsan bağlamında bile nas, icma ve zaruretten söz edilmesine rağmen örf'e hiç değinilmemesi dikkat çekmektedir.

Ayrıca şerhte ele alınan mevzuların diğer Hanefî usulleri ile mukayeseli olarak incelenmesi Hanefî alimleri arasında tartışmalı temel konularda şarihin nasıl bir mevzi edindiğine dair bir fikir vermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Gerçi bu tür konulardan bir kısmına ilişkin tahkik bölümünde dipnotlarda önemli açıklamalar yapılmış olduğu için nâşire bu açıdan haksızlık etmemek gerekir. Örneğin illetin tahsisi ve istihsanın illetin tahsisi sayılıp sayılmayacağına ilişkin tartışma bağlamında nâşirin, olumlu ve olumsuz tavır alanları kaydettikten sonra Neseî'nin genellikle bu konuda olumsuz bir tutum sergileyen usulcüler tarafında yer aldığını açıklaması sözünü ettiğimiz muhteva tahlilinin çok değerli örneklerinden

² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Eyüp Said Kaya, *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fikhî İstidlâl* (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001), s. 5-6.

³ İbn Kemal Paşa'nın bu tasnifine yöneltilen eleştiriler için bkz., M. Zahid Kevserî, *Husnü't-tekadî fi sîretî'l-İmâm Ebî Yûsuf el-Kâdi*, Kahire 1948, s. 85; Ebu Zehra, *Ebû Hanîfe*, s. 497-503; Osman Şahin, *İslam Hukukunda Fetva Usulü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2002), s. 14-15.

⁴ İ. Kafi Dönmez, *İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslam Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1981), s. 207.

⁵ Wael b. Hallaq, *Authority, continuity, and change in Islamic Law*, Cambridge 2001, s. 215'den aktaran Ö. Faruk Ocakoğlu, *Hanefî Mezhebinin Mezhebiçi İşleyişinde Örfün Konumu: İbn Abidin'in "Örf Risâlesi" Örneği* (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adapazarı 2004), s. 56.

⁶ Ocakoğlu, *a.g.e.*, s. 56.

birisidir. Tahkik boyunca dipnotlarda nâşire ait bunun gibi birçok tespit ve değerlendirme mevcuttur. Ayrıca Neseî'nin hangi bilgileri hangi kaynaklardan almış olabileceği ve buna karşı itirazlara da dipnotlarda yer yer temas edilmiştir. Bu bağlamda Neseî'nin diğer usul eseri *Keşfu'l-esrâr*'a da zaman zaman atıflar yapılmıştır. Bazı konularda diğer Hanefî usul eserlerinden farklı veya tamamlayıcı bilgilerin nakledildiği dipnotlara da sıkça rastlamak mümkündür. Bizim eksik saydığımız yön ise “dirâse” bölümünde müstakil bir fasıl açılarak birçok örneğin mukayeseli olarak bir arada ele alınıp bunların toplamından çıkarılacak sonuçlara dayanılarak eser ve müellif hakkında küllî bir projeksiyon sunulmamış olmasıdır.

Gerçi nâşir farklı açılardan eserin önemini açıklamaktadır, ama bu değerlendirmeler esas itibariyle eserin muhtevasına dayalı olarak değil, şerhe esas metnin değeri, şarihî özellikleri, ilim ehlinin şerhe olan teveccühü gibi haricî unsurlardan hareketle yapılmaktadır. Şu kadar ki, eserin değerinin, şarihînin temel fıkıh ve usul kaynaklarına dayanması ile gerekçelendirilmesi ise nispeten muhteva ile ilişkilendirilebilir. Nitekim araştırmacı, titiz bir araştırmayla şerhte atıfta bulunulan kaynakları tek tek tespit etmiş ve oldukça uzun bir referans listesi olarak müstakil bir başlık altında sıralamıştır. Bu bölümün, Hanefî literatürü ve fakihlerini ölüm tarihleri ile birlikte bir arada bulmak isteyenler için pratik bir faydasının da olacağına şüphe yoktur. Ayrıca şerhin telif metodu hakkında verilen bilgiler de esere değer katan önemli tespitler içermektedir.

Bu noktada hemen belirtelim ki, eserin kemaline yönelik bu mülahazalar nâşirin eser üzerindeki gerçekten takdire şayan mesaisini gölgede bırakmamalıdır. Çünkü eserin tahkik kısmı, sarfedilen emeğin ne kadar fazla olduğunun açık şahididir. Eser üzerinde yapılan çalışmalara kısaca işaret etmek gerekirse;

1. Eserin dört ayrı yazma nüshası karşılaştırılıp eksikler tamamlanarak mümkün merteye düzgün ve sahih bir metin ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Eserde zikredilen görüşler tahkik edilmiş, alıntılarının kaynakları gösterilmiş, ilaveten mevzu ile alakalı başka kaynaklara da dipnotlarda atıflar yapılmıştır. Kitapta çok zengin bir literatürün kullanıldığı hemen göze çarpmaktadır.

3. Ayetlerin sureleri tespit edilmiş, hadislerin, beyitlerin ve mesellerin tahriçleri yapılmıştır.

4. Eserde zikri geçen alimler, şehir ve beldeler, fırka ve mezheple ilgili tanıtıcı bilgiler verilmiştir.

5. Gerekli görülen yerlerde bazı usul ve fıkıh terimleri açıklanmıştır.

6. Bazı usul ve fıkıh meseleleri hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiş, bu meselelere ilişkin farklı görüş ve rivayetler de kaynaklarıyla birlikte zikredilmiştir. Bu bilgiler Fıkıh usulünün herhangi bir meselesini inceleme konusu edinen bir araştırmacının ilgili kaynaklara ulaşması için kayda değer bir kolaylık sağlayabilir.

7. Eserin sonuna, on ayrı indeks (ayet, hadis, eser, şiir, kitap, ulema, mezhep, yer, kaynak, konu) eklenmiştir ki, bunlar kitaptan istifadeyi fevkalade kolay hale getirmektedir. Bununla birlikte bunlara bir de “terim” indeksi eklenseydi, kitabın kullanımını çok daha kolay hale gelebilirdi.

Bu noktada kitabın “tahkik” kısmında da hangi konuların ele alındığına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Eserde genel olarak Hanefî usullerinde ele alınan konuların işlendiği görülmektedir. Diğer eserlerde olduğu gibi burada da ağırlıklı yeri şer’î deliller konusu işgal etmektedir. Bunlar Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas’dır. Müellife göre Kitap her açıdan asıl olup diğerlerine göre önceliği vardır. Çünkü Sünnet ve İcma da Kitap’la sabit olmaktadır. Kıyas ise bu üç asıldan istinbat edilmiş dördüncü bir delil olup bir açıdan asıl, bir açıdan asıl değildir. İstihsan da kıyasın iki çeşidinden birisi olarak ele alınmaktadır. Bizden öncekilerin şeriatı ve Sahabe kavli de Sünnetin bir uzantısı olarak görülmektedir.

“Şer’î deliller”in açıklanmasına Kitab’ın tarifiyle başlanmakta ve onun “nazım ve mana”dan oluştuğu belirtilmektedir. Burada “nazım” kelimesi odak kavram olup klasik usulün “lafzî mebhaslar” kapsamına giren hemen bütün konuları bu kelime bağlamında ele alınmaktadır. Sünnet babında ise sünnetin çeşitleri ve teâruzu ile beyân ve nesh konuları işlenmektedir. İcmanın tanımı, şartları, çeşitleri ve mertebelerinin açıklandığı kısa bir bölümden sonra kıyas, özellikle de “ta’lîl” konusu oldukça detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Son kısımda ise “ehliyet ve arızaları” ile “hurûfü’l-meânî” konuları açıklanmaktadır.

Neseffî'nin bu eseri ile yine kendisine ait *el-Menâr* metni ve özellikle onun üzerine yazdığı *Keşfü'l-esrâr* isimli şerhi arasında kuşbakışı bir karşılaştırma yapıldığında, iki eserin hem üslup ve metot, hem de içerik açısından büyük benzerlikler taşıdığı farkedilmektedir. Nitekim her iki eserde de hemen hemen aynı konuların benzer bir sıra takip edilerek işlendiği, hatta bazı konularda yer yer aynı ibarelerin kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak kısaca ifade etmek gerekirse, bu eser ilim dünyası için önemli bir kazanım olmuştur. Bize düşen, emek sahibini yürekten kutlamak, hazır hale gelmiş eserden yararlanmak ve benzer çalışmalar için hayırlı dilekte bulunmaktır.

*Before and After Avicenna:
Proceedings of the First Conference of the Avicenna
Study Group, David C. Reisman (ed.),
Leiden, Brill, 2003, xix+302 s.*

*Muammer İSKENDEROĞLU**

Bu eser İbn Sina Çalışma Grubu tarafından Mart 2001'de Yale Üniversitesi'nde İbn Sina üzerine düzenlenen Birinci Lisans Üstü Öğrenci Konferansı'na sunulan on tebliğ metni ve bu konferansta müzakereci olarak bulunan ilim adamlarının eser için kaleme aldıkları üç ilave makalesinden oluşmaktadır. Bu çalışmalar konu ve tarihsel açıdan üç temel bölüm altına yerleştirilmiştir: İbn Sina öncesi, İbn Sina çağı ve İbn Sina sonrası.

Birinci bölümdeki yazılar İbn Sina ile Yunan felsefi geleneği arasındaki ilişkiyi konu edinmektedir. Bu bölüme katkıda bulunanlara göre her ne kadar İbn Sina'nın Aristo ve Yunan şarihlerle minnet borcu olsa da o, bu gelenek içinde önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda "Avicenna's Treatment of Aristotelian Modals" adlı tebliğinde Asad Ahmed, Aristo'nun kıyas teorisinin problematik yönlerine İbn Sina'nın yorumlarıyla yaptığı katkıyı göstermeye çalışıyor. İkinci tebliğde Amos Bertolacci İbn Sina'dan seçtiği bazı parçaları Aristo'nun *Metafizik*'i ve onun Ustat tarafından yapılmış Arapça tecümesi ile karşılaştırmak suretiyle, İbn Sina'nın Aristo'dan doğrudan alıntılar yanında isim zikretmeksizin de alıntılar yaptığını göstererek İbn Sina'nın *Kitab eş-Şifa*'sının *İlahiyat* bölümünün Aristocu arka planını ortaya koymaya çalışıyor. "Towards a History of Avicenna's Distinction Between Immanent and Transcendent Causes" adlı tebliğinde Robert Wisnowvsky içkin ve aşkın neden ayrımının İbn Sina'ya özgü bir şey olmadığını, bunun Yeni Eflatuncu geleneğe uzun bir süreç içinde ortaya çıktığını iddia ederken bu bölümüm son tebliğinde Rahim Acar İbn Sina'nın faal akıl kavramıyla Plotinus'un kozmik akıl

kavramını karşılaştırıyor ve İbn Sina'nın insan nefsinin varlığı ve insanın potansiyel aklının bil-fil hale gelmesi konusunda Plotinus'tan etkilenmesine rağmen akli bilginin kaynağı konusunda ondan etkilendiğini iddia ediyor. Acar Plotinus'un kozmik akıl ile İbn Sina'nın faal akıl arasındaki bağın Herbert Davidson'un iddia ettiği kadar kuvvetli olmadığını da ekliyor.

Kitabın ikinci bölümüne katkıda bulunanlar İbn Sina'nın yaşadığı çağın değişik yönlerini gündeme getiriyorlar. "Stealing Avicenna's Books" adlı tebliğinde David Reisman İbn Sina'nın eserlerinin Gazneviler tarafından müsadere edilmesi örneğinden hareketle sonraki dönem tarihçilerinin İbn Sina'nın hayatıyla ilgili kendisinin ve öğrencisinin verdiği bilgilerden başka bir şey bilmemelerine rağmen, efsanevi sunumlarla onun hayatıyla ilgili bu bilgi eksikliğini tamamlamaktan çekinmediklerini, bu durumun İbn Sina'nın eserlerinin kabul edilmiş kronolojisini de etkilediğini iddia ediyor. İkinci tebliğde Alnoor Dhanani Mu'tezile kelamcısı Kadı Abdulcebbar ile İbn Sina'nın karşılaşma ihtimalini tartışıyor ve bu iki düşünürün büyük ihtimalle karşılaştıklarını, fakat bundan daha önemlisi İbn Sina'nın bir çok kelami meseleyi anlamada Kadı Abdülcebbar'a minnettar olduğunu iddia ediyor. "Medical Theory and Scientific Method in the Age of Avicenna" adlı makalesinde ise Dimitri Gutas İbn Sina'nın tıpta teori ile metod arasındaki ilişki anlayışını inceliyor ve İbn Sina'nın tıbbi bilimler sınıflamasında nereye yerleştirmeye çalıştığını tartışıyor. Bu bölümün son tebliğinde Tariq Jaffer *Risale el-Adhaviyye* adlı risalesinde İbn Sina'nın kişisel ve gayri maddi dirilişi ispatlamak için nefsin durumu ile ilgili değişik teorileri nasıl reddettiğini göstermeye çalışıyor.

Son bölüme katkıda bulunanlar İbn Sina'nın kendisinden sonraki düşünce hayatına etkilerini ortaya koymaya çalışıyorlar. Bu bağlamda Jules Janssens Behmenyar'ın İbn Sina'nın sadık bir talebesi olup olmadığını sorgulayıp, İbn Sina tarafından yerilen Kirmani'nin etkisinde kalan Behmenyar'ın İbn Sina'nın fikirlerinden uzaklaştığını öne sürüyor. İkinci tebliğde Toby Mayer ilk olarak İbn Sina'nın *İşarat*'ta Allah'ın birliği ile ilgili delilini, sonra Fahreddin Razi'nin bu delili eleştirisini ve Tusi'nin İbn Sina'yı savunmasını sunuyor. Mayer Razi'nin eleştirisinin onun Eş'arici arka planı bağlamında izah edilebileceğini ifade ediyor. "The Twelver-Shi'i Reception of Avicenna in the Mongol Period" adlı tebliğinde Ahmed H. al-

* Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Rahim İbn Sina'nın 12. ve 14. asır Şii yazarlar üzerindeki etkisini inceleyip bu bağlamda özellikle de Tusi ve Hilli üzerinde yoğunlaşıyor. Sajjad Rizvi ise Molla Sadra'nın *teşvik el-vücut* teorisini inceleyip bu teoriyi İbn Sina'nın öz temelli metafiziği ile karşılaştırıyor. Bu bölümün son tebliğinde ise Hidemi Takahashi, İbn el-İbri'nin (Gregory Barhebraus) eserlerine atıfla Süryani yazarların İbn Sina'dan nasıl etkilendiklerini göstermeye çalışıyor.

Bu eserde sunulan tebliğler genelde katkıda bulunanların yeni akademik çalışmalarının bir kısmından oluşmaktadır. Bu nedenle de bu tebliğler İbn Sina'nın hayatı, düşüncesi ve sonraki dönemlere etkisi ile ilgili taze bulgular ve yeni bakış açıları sunuyor. Bu arada İbn Sina Çalışma Grubu'nun ikinci konferansını 2002'de Mainz Üniversitesi'nde gerçekleştirdiğini ve burada sunulan tebliğlerin bir kısmının da okuyucuyla buluştuğunu da burada zikretmekte fayda var. İbn Rüşd ve İbn Sina'dan sonra diğer önemli müslüman düşünürler ile ilgili de bu tür çalışma gruplarının oluşturulması ve daha çok ortak çalışmanın ilim alemine kazandırılması en büyük temennimizdir.

Mistisizm ve Felsefe,

Walter T. Stace, (Çev. A. Tüzer)

İnsan Yayınları, İstanbul 2004, 352 s.

*Muammer İSKENDEROĞLU**

Mistik diye tanımlanan deneyimin felsefenin temel problemleriyle nasıl bir ilişkisi vardır? Son dönemin deneyci filozoflarından biri olan Walter Stace eserinde bu ilişkiyi kapsamlı bir şekilde incelemeye çalışıyor. Eser sekiz temel bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde yazar araştırmanın ön kabullerini sunuyor. Bu bağlamda *Mistisizm ve Mantık* yazarı Russell'in 'Filozof olan en gözde kişiler hem bilimin hem de mistisizmin gerekliliğini duymuşlardır.' sözü ile başlayan Stace, büyük filozoflar arasında bilim ve mistisizm birlikteliğini sağlayan bir çok isimden bahsedebileceğini ifade ediyor. Russell'in da işaret ettiği gibi felsefenin yerine getirmesi gereken görevlerden birinin, mistisizmin filozofların düşünceleri üzerinde mantıksal olarak ne kadar etkide bulunma hakkına sahip olduğunu incelemek olduğunu vurgulayan yazar, eserinde bu soruya cevap bulmaya çalışıyor. Mistisizm'in evren hakkında bilim ve mantık yoluyla elde edilen doğrular dışında doğrular veremeyeceğini savunan Russell'a katılmayan yazar, onun mistisizmi yalnızca bir duygu olarak tanımlamasını da kabul edilemez buluyor. Duyu deneyimlerinin yanlış yorumlanabileceği gibi mistik deneyimlerin de yanlış yorumlanabileceğini vurgulayan yazar, bu nedenle mistiğin inançlarının da eleştirel bir gözle incelenmesi gerektiğini ifade ediyor. Yazar mistiklerin tecrübelerini ifade ederken felsefe yaptıklarını, dolayısıyla eleştiriye de açık hale geldiklerini iddia ediyor. Ona göre mistik deneyim ile bu deneyim üzerine giydirilen yorum arasında bir ayırım yapmak mümkündür ve bu ayırım önemlidir. Mistik deneyimin dünyanın her yerinde aynı olup olmadığı, dolayısıyla mistik tecrübenin nesnel olup olmadığı sorusu tartışmalıdır. Bütün bu

problemler incelenirken varılacak sonuçların mümkün olduğunca fazla delile dayandırılması gerektiği yazarın vurguladığı bir diğer ön kabüldür. Yazara göre mistisizmin özünde dinsel olduğu varsayımı bir anlamda doğrudur, fakat dinden bağımsız mistik deneyimler de dikkate alınmalıdır.

Yukarıda zikredilen mistik deneyimin nesnelliği sorunu bizi yazarın ikinci bölümde tartıştığı evrensel öz sorununa götürüyor. Eğer mistik deneyim nesnelse bu deneyim ne tür bir varlığı açığa çıkarıyor? Stace evrensel bir özün varlığını savunanların bu iddialarını empirik olarak doğrulamada, hatta bu özün temel niteliklerinin ne olduğunu ifade etmede yeterli girişimde bulunmadıklarını vurguluyor. Mistik deneyimin nesnelliğinden önce çözülmesi gereken bir sorun hangi deneyimlerin mistik sayılacağıdır. Yazara göre popüler düşüncenin mistik saydığı deneyimler mistik deneyimler sınıfından çıkarılmalıdır. Yine mistik yaşamla ilişkili olup onun zorunlu bir unsurunu oluşturmayan haller de mistik deneyim sınıfı dışında değerlendirilmelidir. Bu ayırmadan sonra mistik deneyimleri ele aldığımızda, mistiklerin bir yandan deneyimlerinin aktarılamaz ve tanımlanamaz olduğunu belirtip bunun ardından deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde tanımlamaya çalışmalarından kaynaklanan ikilem karşısında nasıl bir tavır takınmamız gerektiğini düşünmeliyiz. Yazar mistik deneyimle ilgili değerlendirmelerde iki tür mistik deneyim türünün değişik isimlerle de olsa bir birinden ayırıldığını belirtir; dışa dönük deneyimde mistik dış duyularını kullanarak Bir'in veya Birlik'in dış dünyadaki nesnel çokluğunu algılamak için içe dönük deneyimde mistik, duyum ve düşünce çokluğunu bilincinden kaldırarak benliğinin derinliğine dalmaya çalışarak Bir'i olduğu gibi algılar ve onunla birleştiğini iddia eder. Yazar'a göre içe dönük mistik tecrübe dışa dönük tecrübeden daha önemlidir. Bu deneyimleri detaylı incelemeye girişen yazar, değişik kültürlerle ait dışa dönük mistik deneyimlerden örnekler verdikten sonra bu deneyimlerin ortak özelliklerinin listesini sunuyor. Dışa dönük deneyimlerin bir kısım özelliklerini taşıyan durumların da olduğunu belirten yazar bunlara mistik deneyim denilip denilmeyeceğinin tartışmalı olduğunu belirtiyor. İçe dönük deneyim türünü de değişik kültürlerden aldığı örneklerle inceleyen yazar bu tür deneyimlerin ortak özelliklerinin listesini verdikten sonra bir önceki listeye bu liste arasındaki farklılığın yüzeysel olduğunu ifade ediyor. Yazar mistik deneyimle ilgili örnekleme yaparken İslam ve Budist gelenekle ilgili örnek-

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ler bulmada yetersiz kaldığını da açıkça ifade ediyor ve bu eksikliğin bu geleneklere mensup araştırmacılar tarafından tamamlanması gerektiğini vurguluyor.

Her ne kadar mistik, deneyiminin nesnel olduğunu ispatlama girişiminde bulunma gereği duymasa da mistik olmayan kişi ancak bu deneyimle ilgili lehte ve aleyhte argümanları değerlendirdikten sonra bu konu ile ilgili bir görüş benimseyebilir. Stace üçüncü bölümde bu argümanları incelemektedir. Bu bağlamda lehte ve aleyhte argümanları inceleyen yazar, mistik deneyimin ne nesnel, ne de öznel olduğu sonucuna varıyor. Dolayısıyla Evrensel Ben'in ne var olduğu, ne de var olmadığı, onunla ilgili yargıların da ne doğru ne de yanlış olduğu söylenebilir. Mistik deneyimin özne ötesi olduğuna dair argümanlar öne süren yazar mistisizm alanında kesin argümandan bahsetmenin imkansız olduğunu da vurguluyor.

Yazar bir sonraki bölümde ilk olarak Tanrı'nın alemle ne tür bir ilişkisinin olduğunu tartışmaktadır. Tanrı ve alem özdeş midir? Yoksa bu ikisi bir birinden tamamen farklı mıdır? Bu iki alternatiften başka bir ihtimal mümkün müdür? Bu bağlamda yazar ilk olarak panteist öğretilerde Tanrı-alem ilişkisini ele alıyor. Ona göre panteizm argümana dayanan bir görüş olmayıp özünde mistik bir düşünce olmasına rağmen, zamanla onun mistik kökü unutulmuştur. Panteizmin ardından ikicilik ve tekçilik ele alınıyor. Yazar'ın tanımına göre ikicilik Tanrı ile alem arasındaki ilişkinin salt başkalık veya özdeşlik içermeyen farklılık olduğu; tekçilik bu ilişkinin farklılık içermeyen salt özdeşlik olduğu; panteizm ise bu ilişkinin farklılıkta özdeşlik olduğu görüşüdür. İkiciliğin Batılı dinlerin mistik yorumu yaptıkları tipik yorum olduğunu ifade eden yazar Hristiyan, Müslüman veya Yahudi yorumuyla ikiciliğin savunulabilir bir yorum olmadığını ifade ediyor. Tekçiliğin yorumunun da saçmalıklarla bittiğini ifade eden yazar bu durumun kişiyi panteizme yöneltebileceğini ifade ediyor. Bu bağlamda yazar Batı dinlerinde panteizmden neden korkulduğunu ve bu öğretinin neden sapkınlık olarak değerlendirildiği üzerinde duruyor.

Beşinci bölümde Stace, Mistisizm ve Mantık ilişkisini inceliyor. Mistik deneyimin aklın üstünde olduğu sıkça vurgulanır. Aklın üstünde olan şey de bir anlamda aklın dışındadır. Mistiklerin sözleriyle ilgili araştırmalar bir çok paradoks ortaya çıkarmıştır. Yazar bu paradoksların çözümünü ile ilgili olarak retoriksel paradoks kuramı, yanlış betimleme kuramı, çift yer kura-

mı ve çift anlam veya belirsizlik kuramı denilebilecek dört kuram tartışmaktadır. Bu bağlamda yazar mistisizmin çelişkilerle dolu olmasına rağmen onu mantıksal olarak ele almanın imkanı ve anlamlılığını tartışıyor. Yazara göre mantık kurallarının mistik deneyimde uygulaması yoktur, çünkü mistik deneyim içinde çokluğun olmadığı Bir'dir, çokluğun olmadığı bir deneyimde mantığa yer yoktur.

Mistiklerin deneyimlerini aktarmada genellikle dili yetersiz hatta yarasız gördükleri bilinen bir gerçektir. Altıncı bölümde Stace Mistisizm ve Dil ilişkisini inceliyor. Bu bağlamda mistiklerin dilin kullanılışıyla ilgili duydukları zorluğun ne olduğu, mistiğin neden kendini sözcüklerle anlatamadığı, mistik deneyim tasvir edilemiyorsa hala neden bu deneyimin yazılıyor ve konuşuluyor olduğu tartışılmaktadır. Yine içe dönük ve dışa dönük deneyimler dışında bazan mistikler bilimsel önermelerin doğruluğunu da mistik deneyimle edindiklerini iddia ederler. Bu tür iddialar yanlış gibi görünüyor. Mistik dilin tabiatını izaha yönelik kuramları inceleyen yazar bütün bu kuramların çözüm sunmadığını iddia ederek yeni bir kuram teklif ediyor.

Mistisizm ve ölümsüzlük ilişkisi eserin bir sonraki bölümünün konusunu oluşturuyor. Yazar mistisizmin ruhun ölümsüzlüğü konusuna açıklık getirmediğini iddia ediyor. Ölüm sonrası hayatın devamı varsayılsa bile, mistisizmin bu hayatın mahiyetine ışık tuttuğu söylenemez. Yazar Batı'nın ölümsüzlüğü bireyselliğin devamı şeklinde algılamakta Doğu'nun bireyselliğin kaybolduğu anlayışını benimsediğini ifade ediyor. Bu farklı anlayışların siyaset kuramlarıyla da ilişkisine işaret eden yazar, Batı'da bireyin değeri ve demokrasinin gelişmesinin, buna karşılık Doğu'da Batı'dan ithal edilmeden önce bu anlayışın gelişmemesinin Batı'nın kişisel ölümsüzlük anlayışıyla paralellik arz ettiğini ifade ediyor.

Yazar son bölümde Mistisizm'in ahlak ve din ile ilişkisini inceliyor. Bu bağlamda tartışılan temel sorunlardan ilki, ahlaksal hakların ve ödevlerin kaynağı nedir? sorusu, ikincisi ise, iyi yaşam sürmede mistisizmin sahip olabileceği veya sahip olduğu etki nedir? sorusudur. Mistisizm'in dinsel bir fenomen olduğu genel kanısına katılmayan yazar bunun zorunlu olmadığını ifade ediyor. Mistik bilincin her hangi bir dinden yana olduğu da söylenemez. Yazara göre mistisizmin dinsel olup olmadığı sorusu yerine bütün dinlerin temelde mistik olup olmadığı sorulabilir. Bu bağlamda mistisizmin

Hint dinlerinde temel bir unsur olduğu, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da ise ancak küçük bir kol olduğu söylenebilir.

Walter Stace bu eserinde belkide her bir bölümü müstakil bir inceleme-ye konu olabilecek problemleri mümkün olduğunca açıklıkla incelemeye çalışıyor. Bu incelemesini yaparken de bir mistik olarak değil bir felsefeci olarak yaptığını ifade ediyor. Eser akıcı bir üslupla dilimize aktarılmış olmakla birlikte terimlerin seçiminde genel kabul görmüş kullanımlardan yana tercihte bulunulmuş olsaydı üsluba daha da bir güzellik katmış olacaktı.

Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu

Faruk BEŞER*

Bursa’da kâin Kur’an Araştırmaları Vakfı 02-03 Ekim 2004 tarihinde önemli bir sempozyum daha gerçekleştirdi: “**Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri**” başlıklı bu sempozyum hem formatı, hem de konusu bakımından önemli idi.

Formatı bakımından önemli idi çünkü, Mudanya Montania Hotel gibi dinlendirici bir mekanın seçilmiş olmasının ötesinde, sempozyum sınırlı dakikalara sığdırılmaya çalışılan pek çok bildiriye boğulmadı. İki günde, isabetle seçilmiş, ilgili dört konuda dört bildiri sunuldu. Böylece her yarım güne bir bildiri denk düşürüldü. Bildirilerin sunulmasına müdahale edilmedi ve zaman tahsisi yapılmadı. Her bildirinin sunulmasından sonra da tartışılmasına geçildi. Müzakereci olarak katılan ilim adamları, söylemeyi düşündükleri her şeyi söyleyebildiler. İstifade ve ifade ettiler. Tartışmaların bitiminde varılan ortak sonuçlar derli toplu bir bildiri haline getirilerek sempozyumun faydası yaygınlaştırıldı.

Konusu bakımından önemli idi, çünkü zekât İslam’ın önemli bir kurumudur ve zekâtın günümüz için anlaşılması gereken yüzlerce alt meselesi vardır. Bunlar içerisinde de, gerek zekât ve fitre nisabının, gerekse zenginlik nisabının belirlenmesi ayrıca öneme sahiptir. Çünkü zekât konusunda söylenecek pek çok şey, bunların üzerine bina edilecektir. Ve sempozyumda iyice anlaşılmalı oldu ki bunlar zahirî anlayışın hilafına, statik durumlar değillerdir. Oysa zekâtın ibadet olma yönü, çoğunlukla bizleri, zekâtla ilgili olan her şeyin tartışılmaz birer sabite olduğu yanılgısına götürebilmektedir. Böyle bir anlayış eskiden olduğu gibi günümüzde de vardır. Şafiiler zekâtın mali yönünü öne çıkarırlarken, Hanefiler onun ibadet olma yönünü öncelikli görürler.

Sempozyuma sunulan tebliğler ve sahiplerine gelince:

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU, “**Nisâb, para ve gelir dağılımı**” başlıklı bir tebliğ sundu. Zekâtın ve nisabın anlaşılmasına önemli bir alt yapı olmak üzere paranın serancamını anlattı ve Zekât nisabının neden değişmesi gerektiğine işaret etmiş oldu. Çünkü paranın fonksiyonları ve tarih boyunca başına gelenler bilinmeden, ona bağlı hesaplar da bilinemez. Tabakoğlu ayrıca, Hz. Peygamber döneminde belirlenen nisab miktarlarının değerlerinin birbirlerine eşit olduğunu savundu. Bu eşitlik iddiası da aslında konunun nirengi noktalarından birisini oluşturur ve tam ispatlanması halinde, meselenin anlaşılmasını büyük ölçüde kolaylaştırır. “İslam ekonomisi tasarrufa değil infaka dayanır” teziyle de Tabakoğlu tartışmalara farklı bir boyut kattı.

Bu değerli çalışma sonunda zihinlerde beliren en önemli soru şu oldu: Hz. Peygamber’in (sa) zamanında ve Asrı Saadette zenginlik ve zekât ölçüsü olarak gösterilen malların, belirlenen miktarlarının, değerinde birbirlerine eşit ya da yakın olduğunu varsayalım. Bunun anlamı, kırk koyunu olan insanın, ailesinin yıllık geçimini sağladıktan sonra, zekât verecek zenginlik düzeyine de ulaşmış olması demektir. Yani bu miktarda hem yıllık asgari ihtiyaçların karşılığı hem de zekât verecek düzeyde zenginlik vardır. İşte günümüz için bunun muadilini bulmak önemlidir. Bu gün için de kırk koyunun ederini asgari ihtiyaçlar ve zenginlik ölçüsü olarak düşünebilir miyiz? Yoksa o zaman belirlenen mallardan bir başkasını mı bu gün ölçü almamız? Veya hepsinin ortalamasını mı çıkarmamız?

Prof. Dr. Hamza Aktan, “**Hız. Peygamber Dönemi Gıda Fiyatları Ölçeğinde Fıtır Sadakasının Günümüz Şartlarındaki Kıymeti Üzerine Bir Etüt**” başlıklı tebliğini sundu. Doğrusu Dr. Aktan’ın çalışması, kendisinden beklendiği gibi çok teknik ve metodik bir çalışma idi. Aktan, tarihsel bir okuma ile Hz. Peygamber’in zamanına gidip, o zamanda yaşanan bazı olaylardan hareketle asgari ihtiyaçları ve buna bağlı olarak da fitre miktarlarını tespiti çalıştı. O günün alışverişlerinden yakaladığı örneklerle bir koyunun ederini, normal bir yevmiyenin miktarını, zekât mallarının birbirlerine göre değerlerini tespit etmeyi denedi. Ve Aktan da Tabakoğlu gibi, Hz. Peygamber zamanında zekât ölçüsü olarak belirlenen malların değerlerinin birbirlerine çok yakın olduğunu ortaya koymaya çalıştı. Bizce, Sayın Aktan’ın vardığı sonuçtan çok kullandığı bu tarihselci metot önemli idi ve

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

bunun geliştirilmesi halinde dikkate değer bulgulara ulaşılabileceğini anlamış olduk. Ama yine de zihinlerde şöyle bir soru oluştu: Zenginlik için belirlenen temel maddelerin değeri o gün için birbirine yakın idiyse neden birden çok madde belirleme lüzumu hissedilmişti? Bu sorunun cevabı netleşmedi ama biz Sayın Aktan'ın bildirisinden şunları da öğrendik: Fitre için ilk belirlenen miktarlara bağlı kalmak taabbudî bir durum değildir. Bu ilk miktarlarla hedeflenen hususlardan birisi, takriben bir günlük nafakadır. Ancak bu bir günlük oluşun, bir kişi için mi yoksa bir aile için mi olduğu tartışılabilir. Fitreyi verenin aile başına değil de kişi başına verdiğini düşündüğümüzde, alanların da kişi başına almış olmaları gerekir.

Prof. Dr. Mehmet Erdoğan'ın tebliği, "**Zekât Nisabının, Amacı Dikkate Alınarak, Günümüz Hayat Standartlarına Göre Yeniden Belirlenmesi**" başlığını taşıyordu. Modern ve serbest bir dil kullanmayı tercih eden Erdoğan, fitre ve zekât nisabı için, Asgari ücret tespit komisyonundan, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Yoksulluk Ve Yoksulluk Araştırmaları'na, oradan United Nations Development Programme (UNDP)'a, kadar modern kurum ve ölçütlerden yararlanılmasını teklif etti. Böyle olunca da bildiri elbette, bu düşünölmeye değer tekliflerinin yanında İslamî bir meseleye İslam fikhının terimlerinden başka terimlerle açıklama getirilmesinin olumsuzluğunu da yaşıyordu. Oysa İslam'ın kendi kurum ve terimleri bu konuların açıklanmasına yeterli olduğu gibi, zekât ve fitre için bidayette belirlenen temel malların bu gün için ölçü alınması da tamamen anlamsızlaşmış değildir.

Prof. Dr. Yunus Vehbi Yavuz'un tebliği ise: "Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi" konusunu işliyordu. Tebliğ fikhî deliller bakımından zengin bir içeriğe sahipti. Çünkü Türkiye'de zekâtla ilgili olarak ilk akademik çalışma yapanlardan biri olan Dr. Yavuz, birikimini kullanmıştı. Tebliğde fitrenin miktarını belirleme konusundaki üç farklı görüş ele alındı ve mukayeseleri yapıldı. Klasik ölçütlerin terk edilmemesini savunurken tam bir muhafazakârlık örneği veren tebliğ sahibi, fitre nisabını belirleme konusunda: "Bunun için de bir ülkede yaygın olarak kullanılan bütün yiyecek maddeleri tespit edilerek hepsinden bir ölçeğin (3,328 gr.) fiyatı hesap edildikten sonra bunlar toplanarak ortalamaları alınmak suretiyle birbirine denk duruma

getirilmelidir." gibi cazip olduğu kadar heyecan verici ama modern teklifler de sundu.

İki günlük bilgi yoğun tartışmanın sonucunda sempozyumun bizde bıraktığı izler ve sorular şunlardı:

Zekâtın nisabı konusunda en önemli meselelerden birisi, zenginlik sınırının ve temel ihtiyaçların belirlenmesidir. Mükellef, hangi maldan ne kadarına sahip olursa zengin sayılacaktır? Hz. Peygamber zamanında ölçü olarak koyun, sığır, deve, altın ve gümüşten sözedilmiş olması, bunların zenginlik sınırı olduğunu gösteriyor. Ama bunların her biri aynı zamanda temel ihtiyaçların da sınırı sayılabilir mi? Yoksa temel ihtiyaçlar zamana ve zemine göre değişebilir ve bu değerleri aşabilir mi?

Sempozyumdaki tartışmalardan anlaşıldığına göre, bidayette altın ve gümüş, birer maden olarak değil de para olarak zikredilmişlerdir ve onların bir nisabı yoktur. Diğer sayılan malların zikredilen miktarlarına denk düşen değerdeki 20 dinar (20 altın para) ve 200 dirhem (200 gümüş para), paradaki zenginliğin nisabı sayılmıştır. Yani bu ağırlıklar altın ve gümüşteki zenginlik nisabı değildir. Diğer bir ifade ile; 20 dinar, 20 miskal ağırlıkta olduğu için değil, kırk koyunun ya da otuz sığırın bedeli olduğu için nisaptır. Bu takdirde günümüzdeki para cinsinden servetin ya da ticaret mallarının zenginlik nisabı ne olacaktır? Altın ve gümüş birer nisab olmadıklarına göre, günümüzdeki paranın ve ticaret mallarının nisabı, sayılan diğer mallardan birine göre mi, yoksa hepsinin ortalamasına göre mi belirlenecektir? Sanayi mallarının ve değerli evrakın zekâtlandırılmaları da buna bağlı olarak önem kazanmaktadır.

Fitre için Hz. Peygamber kendi zamanında beş temel maddeyi esas alınmıştır ve bunların her biri için belirlenen miktar, takriben bir kişinin bir günlük yiyeceğidir. Zekât için belirlenen nisabın da bir ailenin bir yıllık geçimi olduğu söylenebilir.

Anlaşılan o ki, zekât konusu, sanıldığından çok daha geniş ve çok daha önemli bir konudur. Adeta İslam'ın bir yarısıdır ve bu konuda daha çok sempozyumlar yapmaya değer. KURAV'a gelince, bu faaliyetliyle o teşekkürden fazlasını hak etmiştir.

Uluslararası “Klasîği Yeniden Düşünmek” Sempozyumunun Ardından

Mehmet ÖZŞENEL*

8-10 Ekim 2004 tarihlerinde İstanbul’da Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından “Klasîği Yeniden Düşünmek” başlığı ile uluslararası bir sempozyum gerçekleştirildi. “Klasik nedir? Bir eseri klasik kılan unsurlar nelerdir? Klasik, toplumlar üstü bir hüviyete sahip midir? Klasikler, toplumlar arasında ne ölçüde aktarılabilir? Klasiklerin etkisi ve medeniyet tarihi açısından önemi nedir?” gibi sorulardan hareketle düzenlenen sempozyuma yurt içinden ve yurt dışından 121 ilim adamı katılarak klasîğe dair görüşlerini takdim edip tartışmaya açtılar. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Eminönü Belediyesi ve Klasik Yayınları’nın katkılarıyla gerçekleştirilen ve üç gün boyunca geniş katılımıyla adeta kongre havasında geçen sempozyumda muhtelif ilim dallarında klasîğe dair konular enine boyuna tartışıldı, yoğun bir ilmi ve fikrî mesai yaşandı.

Sempozyumun açılış oturumu 8 Ekim Cuma günü öğleden sonra Taksim’deki Cemal Reşit Rey Konser Salonu’nda gerçekleştirildi. İkrâm ve protokol konuşmalarının ardından Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın’ın başkanlığındaki açılış oturumunda sırasıyla Notre Dame Üniversitesi’nden (İndiana-ABD) Prof. Dr. Fred Dallmayr, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Prof. Dr. Bekir Karlığa, Kaliforniya Üniversitesi Global ve Uluslararası Tetkikler Bölümü’nden (Santa Barbara-ABD) Prof. Dr. Richard Falk, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi’nden Prof. Dr. Selçuk Mülayim ve Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nden Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu tebliğlerini sundular.

Açılış oturumunun ilk tebliği olan “Niçin Bugün Klasik? Gadamer’den Dersler” başlıklı tebliğinde Fred Dallmayr herşeyin çok çabuk tüketildiği ve demode olduğu günümüzde insanların işaret taşlarına ihtiyaç duyduğunu,

bu işaret taşlarının “klasikler” olduğunu belirtti. Tebliğinde temel aldığı ünlü düşünür Gadamer’e göre klasiklerin insan hayatı için her zaman ve mekana münasip düşen kavrayış ve açıklamalar sunduğunu belirten konuşmacı günümüz için klasiklerin taşıdığı hayati önemi vurguladı. Bekir Karlığa ise geçmişten günümüze hem Batı’da hem de İslam dünyasında klasik eserlerin her dönemde ilgi odağı olduğunu, ancak klasik eserlerden istifade etmek için bunların güncelleştirilmesi gerektiğini dile getirdi. Richard Falk da tebliğinde Batılı anlamda modern uluslararası ilişkilerin klasik kurumlarının iki temel eğilime dayandığını, bunların yeniden okunmasının yeni açılımlar sağlayabileceğini ifade etti. Selçuk Mülayim “Antik’ten Bugüne Klasik Anlayışları” başlıklı tebliğinde klasik kavramının bir panoramasını çizerek tarih boyunca geçirdiği aşamaları; edebiyattan heykelcilîğe, müzikten felsefeye kazandığı boyutları dile getirerek klasîğin tek bir tanımla açıklanmasının zorluğunun altını çizdi. Açılış oturumunun son konuşmacısı olan Ahmet Davutoğlu da “Medeniyetlerarası Etkileşim ve Klasikler” başlıklı tebliğinde küreselleşme ile birlikte büyük bir ivme kazanan medeniyetlerarası ilişki ve etkileşim sürecinde, klasiklerin anlaşılması, tasnifi ve yeniden yorumlanmasının hayati bir önem kazandığına dikkat çekti. Klasikleri konjonktürü aşan, ama aynı zamanda konjonktüre hitab eden yaygınlık ve derinlik sahibi eserler olarak açıklayan Davutoğlu, mahiyetleri ve fonksiyonları itibarıyla de klasikleri üç kısma ayırdı: 1-Kurucu Klasikler 2-Sentez Klasikleri 3-Yeniden Üretici Klasikler. Kurucu klasikleri zihniyet kuran klasikler olarak tanımlayan konuşmacı buna örnek olarak Ebu Hanife’nin *Fıkh-ı Ekber*’ini, Kindi’nin *Felsefe-i Ülä*’sını verdi. Sentez klasiklerine İslam dünyasından Gazali, İbn Rüşd, Fahreddin Razi gibi düşünürlerin eserleri, Batı’dan Hegel ve Kant’ın çalışmaları örnek gösterildi. Yeniden üretici klasiklerin, mevcut eserlerin ya da ekollerin yeniden yorumlanmasıyla oluştuğuna işaret eden konuşmacı bunlara örnek olarak da İslam dünyasındaki şerh-haşiye geleneğine, Batı’da da Yeni Hegelcilik, Yeni Kantçılık gibi akımlara işaret etti. Son olarak büyük bir kriz yaşayan İslam dünyasının bu krizden, teslimiyetçi veya korumacı bir zihniyetle değil, eleştirel bir yaklaşımla klasikleri yeniden okuyup yorumlamakla çıkabileceğini ifade eden Davutoğlu bu konuda ümitvar olduğunu da sözlerine ekledi.

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sempozyumun 9 ve 10 Ekim günlerindeki oturumlarına Bilim ve Sanat Vakfı'nın Vefa'daki genel merkez binasında devam edildi. Katılımın yoğunluğu sebebiyle vakıf merkez binasının muhtelif salonlarında aynı anda dört oturum birden yapılarak sürdürülen sempozyumda bu çerçevede iki gün boyunca 91 tebliğ (açılış oturumu ile birlikte 96 tebliğ) sunulmuş oldu. Bizim de bir tebliğle katıldığımız sempozyumun bütün oturumlarını takip etme imkanı olmadığından burada kısaca açılış oturumunu özetlemeyi yeterli gördük. Yabancı dille sunulan tebliğlerin, açılış oturumunda olduğu gibi simultane tercüme ile dinleyicilere aktarılmamasının ve aynı anda farklı oturumlar bulunmasının yolaçtığı olumsuzluk, tebliğlerin Türkçe ve İngilizce özetlerinin yer aldığı bir kitapçığın katılımcılara verilmesiyle bir ölçüde telafi edilmiş oldu. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, bir sempozyum öncesinde tebliğ özetlerinin titiz bir çalışmayla iki dilde yüz seksen sayfalık bir kitapçıkta neşredilerek katılımcılara takdim edilmesi Türkiye'de nadiren görülen (belki de hiç görülmeyen) bir durumdur. Tertib heyetini bu öncü çabasından dolayı ayrıca tebrik etmek gerekir. Bununla birlikte tebliğlerin tamamından istifade etmek için yayınlanmasını beklememiz gerekmektedir.

Geniş katılımdan da anlaşılacağı üzere sempozyumda sunulan tebliğler çok farklı alanları kapsamaktadır. Tebliğlerin başlıca şu alanlarla ilgili olduğu görülmektedir: İslam Düşüncesi, Felsefe, İslam Felsefesi, Din Felsefesi, Tarih, Tarih Metodolojisi, İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi, Tefsir, Hadis, Plastik Sanatlar, Siyaset Felsefesi, İslam Hukuku, Ansiklopediler, Ahlak, Bilim, Musiki, Batı Dini ve Siyasi Düşüncesi, Mimari, Edebiyat, İslam Siyasi Düşüncesi, Sosyoloji, Batı Edebiyatı, Doğa Bilimleri, İktisat, Yunan Klasikleri, Tasavvuf, Kelam ve Mezhepler Tarihi. Burada şu kadarını söyleyebiliriz ki sunulan tebliğlerde sözkonusu alanlara ait muhtelif konular ve problemler katılımcıların ilmi birikimleriyle çeşitli açılardan ele alınarak gündeme getirildi. Yurt içindeki muhtelif üniversite ve kurumların yanısıra, İngiltere, A.B.D., Bulgaristan, Japonya, İsveç, Belçika, Avustralya ve Azerbaycan'daki çeşitli üniversite ve kuruluşlardan katılan konuşmacıların tebliğleri dinleyiciler tarafından dikkat ve ilgiyle izlendi. Sunuşların ardından dinleyicilerin soruları yazılı olarak alınarak tebliğ sahiplerinin cevaplamasına imkan verildi.

Sempozyum, oturumların ardından Vakıf merkez binasının Vefa salonunda Sazende Faslı Topluluğu'nun "10. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türk Saz Musikisi" temasıyla sunduğu müzik ziyafetiyle sona erdi. Sempozyum tertib heyeti tarafından katılımcılar için Daruzziyafe'de verilen öğle yemekleri dışında, 9 Ekim Cumartesi akşamı düzenlenen Piyerloti'de akşam yemeği ve ardından Haliç'te Miniatürk gezisi programa ayrı bir renk ve mana kattı. Üç gün boyunca en ince ayrıntılara kadar düşünülmüş başarılı bir organizasyon gerçekleştiren başta Bilim ve Sanat Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Mustafa Özel ve Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nden Dr. Sami Erdem olmak üzere tertib heyetinin değerli üyelerine ve emeği geçen herkese tebrik ve teşekkürlerimizi sunarız.